

Олена Бусол,

ст. наук. співроб. НБУВ, д-р юрид. наук, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СПОСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі аналізу законодавства України узагальнено способи правового захисту від порушення прав інтелектуальної власності. Виокремлено основні проблеми, які заважають ефективно захищати авторські права творців від академічного плагіату.

Ключові слова: авторське право, академічний плагіат, інтелектуальна власність, законодавчий захист, вища освіта, суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності.

Якісно нова роль інтелектуальної діяльності людини та результатів цієї діяльності полягають у тому, що людство намагається постійно вдосконалювати оточуюче його середовище, упевнено рухатися до кращих умов життя, максимально використовуючи для цього безмежні можливості свого інтелекту. Незважаючи на те що інтелект в усі часи мав надзвичайно високу вартість у будь-якому суспільстві, в умовах сучасності він перетворився на стратегічний ресурс держав. Так, наприклад, відомо, що експорт новітніх технологій сприяв швидкому розвиткові економік багатьох країн світу, створював умови для розвитку науки, техніки, раціонального використання їхніх результатів. Ті країни, що зробили у своїй внутрішній політиці ставку на заохочення до творчості, на розвиток науки та освіти, нині входять до найбільш високорозвинутих країн з високим рівнем якості життя [1, с. 5].

Проте аналіз засобів масової інформації, зокрема в мережі Інтернет, дає підстави говорити про численні порушення прав інтелектуальної власності суб'єктів наукової й науково-технічної діяльності та лояльне ставлення до цього явища академічної спільноти. Проблема полягає, зокрема, у тому, хто має зафіксувати наявність плагіату. Навіть у досить очевидних випадках складно знайти вченого, який надасть згоду на підписання експертного

висновку. Тобто проблема має ще й етичний характер. На певні складнощі в боротьбі з порушенням прав інтелектуальної власності вказував екс-міністр освіти та науки України С. Квіт, який вважає, що законодавчого забезпечення, наприклад, для звільнення викладача ректором наукової установи за плагіат, недостатньо. Одночасно держава платить зовелику ціну за дії плагіаторів, наслідки яких можна виміряти також у грошовому еквіваленті (наприклад, виплата певних відсотків до заробітної плати за науковий ступінь).

Проблемам щодо політики інтелектуальної власності в Україні, зокрема в університетах і науково-дослідних установах, присвячені праці таких учених, як П. Біленчук, Ю. Бошицький, О. Другов, В. Луць, В. Навроцький, С. Рабінович, Г. Ульянова, П. Цибульов, М. Швантнер, Ю. Шемшученко, Р. Шишка та ін. Проте в контексті заяв працівників освіти й науки щодо труднощів із законодавчим захистом авторського права в академічному середовищі тема статті виявляється актуальною.

Метою статті також є виокремлення основних проблем, які заважають ефективному захисту авторських прав від академічного плагіату.

Отже, в Україні, поряд зі створенням нових об'єктів інтелектуальної власності, неодмінно виникають проблеми правової охорони цих об'єктів, а при потребі – відновлення порушених прав та інтересів їхніх авторів. Фахівці у сфері науки й освіти визнають, що проблема може полягати навіть у складності отримання згоди вчених, які мають зафіксувати наявність плагіату, на підписання експертного висновку.

Зауважимо, що, крім законодавчого та відомчого (накази, положення, інструкції МОН України) способів регулювання відносин у сфері захисту від академічного плагіату, можна виокремити ще й етичний спосіб, який слід враховувати разом з першими двома, а саме – застосування положень Етичного кодексу вченого України та інших етичних правил міжнародного й національного рівнів.

Численні форуми в мережі Інтернет, на яких обговорюються проблеми плагіату та дії конкретних плагіаторів, вказують на існування в науковому середовищі такого явища, як кругова порука, коли вчені закривають очі на явний плагіат своїх колег з надією, що у разі виявлення таких порушень у них чи їхніх учнів покарання відносно них не настане. Саме в цьому і проявляється низький рівень наукової етики та правової культури вітчизняних учених, а звернення до суду з цього приводу саме з цієї причини мають одиничний характер.

Аналіз законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності дає підстави стверджувати, що законодавчий захист авторського права суб'єктів наукової й науково-технічної діяльності може бути здійснено: 1) з використанням норм цивільного, адміністративного та кримінального законодавства в разі завдання потерпілій від плагіату особі матеріальних і моральних збитків. Отримати реальне відшкодування збитків суб'єктам авторського права дає в позові саме вимога компенсації; 2) шляхом звернення потерпілої від плагіату особи до Спеціалізованої вченої ради з вимогою зняття з розгляду наукової праці плагіатора. Цей крок можна зробити лише до дати захисту дисертації; 3) шляхом звернення зі скаргою до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти або Державної атестаційної комісії МОН України з проханням розгляду питання про позбавлення плагіатора наукового ступеня. При цьому спосіб захисту порушених авторських прав залежить від мети, яку переслідує потерпіла від плагіату особа. Диференціація академічного плагіату від інших його видів проводиться залежно від суб'єкта здійснення плагіату. Так, такими суб'єктами можуть бути наукові й науково-педагогічні працівники, наукові працівники, аспіранти, ад'юнкти, докторанти, магістри, інші вчені та юридичні особи, визначені у ст. 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2].

Аналіз практики щодо протидії академічному плагіату дає підстави зробити висновок, що основними проблемами, які заважають ефективно захищати законні права потерпілої від плагіату особи, є:

1. Складність процедури доведення потерпілим від плагіату факту заподіяння йому матеріальної шкоди, що давало б підстави для розгляду справи в порядку кримінального судочинства.

2. Проблематичність розрахунку відшкодування моральної шкоди, завданого потерпілому від плагіату.

3. Неможливість отримання експертного висновку з причини спротиву вчених, які повинні робити такі висновки.

4. Низький рівень наукової етики та правової культури вчених, що виявляється в покриванні ними випадків плагіату.

5. Непризначення тривалий час керівника Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що створює певні корупційні ризики в роботі установ, які мають повноваження виявляти академічний плагіат.

6. Вчинення корупційних дій науковими й науково-технічними працівниками, якими часто супроводжуються дії плагіатора та його добросо-

вісних або недобросовісних співучасників. Наприклад, примус до співавторства керівником стосовно підлеглого, який може кваліфікуватися як зловживання службовим становищем.

Література

1. *Бошицький Ю. Л.* Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / Ю. Л. Бошицький. – Київ : Логос, 2007. – 488 с.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII // Відом. Верховної Ради. – 2016. – № 3. – Ст. 25.

References

1. Boshytskyi, Yu. L. (2007). *Pravo intelektualnoi* [Intellectual property law]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
2. *Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist* [About scientific and scientific-technical activities]. (2015, 26 November). *Zakon Ukrainy* № 848-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, no. 3, article 25 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.05.2016.

Olena Busol,

Dr. Sci., Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Ways of Legal Protection of Intellectual Property of Constituent Entities of Scientific and Scientific-Technical Activities

The article based on the analysis of the legislation of Ukraine summarizes the methods of legal protection against violations of intellectual property rights.

The main problems that hinder the effective protection of the rights of authors from academic plagiarism are defined. The fact that cases of «theft» of other people's works or its parts acquired in Ukraine a mass character is stated. The author of the article, except the legislative and departmental ways of regulation of relations in the sphere of fighting academic plagiarism, highlights ethical way which should be taken into consideration together with the previous two, namely the application of the provisions of the Ethical code of the scientist of Ukraine and other ethical rules of the national and international level.

Keywords: copyright, academic plagiarism, intellectual property, legal act, higher education, the subjects of scientific and technical deyalnosti.

Елена Бусол,

ст. науч. сотр. НБУВ, д-р юрид. наук, ст. науч. сотр.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Способы правовой защиты интеллектуальной собственности субъектов научной и научно-технической деятельности

В статье на основе анализа законодательства Украины обобщены способы правовой защиты от нарушения прав интеллектуальной собственности.

Выделены основные проблемы, которые препятствуют эффективной защите авторских прав творцов от академического плагиата.

Констатируется, что случаи «кражи» чужих произведений или их части приобрели в Украине массовый характер. Наряду с созданием новых объектов интеллектуальной собственности часто возникают проблемы правовой охраны этих объектов и восстановления нарушенных прав и интересов их авторов.

Автор статьи, кроме законодательного и ведомственного (приказы, положения, инструкции МОН Украины) способов регулирования отношений в сфере защиты от академического плагиата, выделяет еще и этический способ, который необходимо учитывать вместе с первыми двумя, а именно применение положений Этического кодекса ученого Украины и других этических правил национального и международного уровня.

Акцентируется на низком уровне научной этики и правовой культуры отечественных ученых.

Ключевые слова: авторское право, академический плагиат, интеллектуальная собственность, законодательный акт, высшее образование, субъекты научной и научно-технической деятельности.